

Nie można zdradzić Ewangelii. Rozmowy z abp. Ignacym Tokarczukiem. Rozmawiał, wstępem i przypisami opatrzył Mariusz Krzysztofiński, Instytut Pamięci Narodowej, Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Rzeszowie, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Rzeszów–Kraków 2012, ss. 136 + 40 wkł. zdj.

W najnowszej historii historiografii zauważamy wzrost zainteresowania metodą określaną jako historia mówiona. Ta metoda historyczna nazywana „oral history” ma swoje początki w Stanach Zjednoczonych w latach 30-tych XX wieku i zawdzięcza swe powstanie profesorowi Allanowi Nevins z Uniwersytetu Columbia. Zainicjował on utworzenie instytucji, która miała zajmować się spisywaniem historii życia sławnych Amerykanów, na podstawie przeprowadzanych z nimi wywiadów. Z upływem lat metoda rozwijała się i rozszerzała na inne kraje. Do Europy „oral history” dotarła w latach 60. XX wieku. W Polsce pierwszą osobą, która profesjonalnie zajęła się problemami źródłowymi historii najnowszej, w tym historii mówionej, była Krystyna Kersten. Od tego czasu „oral history”, jako metoda badawcza, na stałe zagościła także w polskiej historiografii. Filozofia „oral history” opiera się na przeświadczeniu, że ludzka pamięć może być równie wartościowym źródłem historycznym jak dokumenty archiwalne. Wraz z ciągłym rozwojem refleksji metodologicznej nad „oral history” cieszy się ona niesłabnącym zainteresowaniem, a tym samym wnosi istotny wkład w ustalanie źródeł historycznych.

W nurt tej metody wpisuje się książka-wywiad przeprowadzony przez dr. Mariusza Krzysztofińskiego z abp. Ignacym Tokarczukiem pod znamienym tytułem „Nie można zdradzić Ewangelii”. Publikacja została wydana w 2012 roku przez Instytut Pamięci Narodowej, Komisję Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Rzeszowie oraz Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie. Należy też odnotować, iż w związku z ogromnym zainteresowaniem książką, w kilka miesięcy po pierwszym jej wydaniu, w czerwcu 2012 roku, zdecydowano się na dodruk.

Inicjatorem i autorem rozmów z abp. Tokarczukiem był dr M. Krzysztofiński – Kierownik Referatu Badań Naukowych Oddziałowego Biura Edukacji Publicznej Instytutu Pamięci Narodowej, Oddział w Rzeszowie – specjalizujący się w najnowszych dziejach Kościoła katolickiego w Polsce. Dr M. Krzysztofiński posiada bogate doświadczenie naukowe w badanej dziedzinie wiedzy. Brał udział w wielu projektach badawczych ponadregionalnych, regionalnych i indywidualnych. Jest także współautorem kilku książek oscylujących wokół zagadnień podejmowanych w wywiadzie z abp. Tokarczukiem. Tym samym publikacja wpisuje się w nurt badań prowadzonych przez historyka z IPN, który okazał się osobą bardzo kompetentną do przeprowadzenia prezentowanego wywiadu.

Książka z serii wydawniczej rzeszowskiego oddziału IPN została współfinansowana z dotacji na utrzymanie potencjału badawczego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie przyznanej przez Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego

w 2012 roku. Recenzentami publikacji są ks. dr hab. Józef Wołęzański, prof. UPJPII i dr hab. Jan Żaryn, prof. UKSW/IPN.

Wydane rozmowy z „niezlomnym biskupem” ukazały się u schyłku jego życia. Tym bardziej ich wartość jest znamienna i cenna w polskiej i światowej historiografii, bowiem stanowi świadectwo osoby, która na stałe wpisała się w naszą historię, a której już z nami nie ma.

Abp Ignacy Tokarczuk – bohater rozmów dr. M. Krzysztofińskiego – urodził się 1 lutego 1918 roku w Łubiankach Wyższych k. Zbaraża. Od 1937 roku studiował w Seminarium Duchownym i na Wydziale Teologicznym Uniwersytetu Jana Kazimierza we Lwowie. W 1942 roku otrzymał święcenia kapłańskie przez posługę lwowskiego bpa pomocniczego Eugeniusza Baziaka.

W latach 1946-1951 odbył studia w zakresie nauk społecznych i filozofii chrześcijańskiej w Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, które uwieńczył uzyskaniem stopnia doktora filozofii. Od 1942 roku pełnił posługę wikariusza w Złotnikach koło Podhajec i we Lwowie. Od grudnia 1945 roku w parafii Chrystusa Króla w Katowicach, w latach 1948-1950 był proboszczem w Łebuni k. Lęborka. W latach 1951-1952 był asystentem na Wydziale Filozofii KUL, następnie w latach 1952-1962 był wykładowcą Wyższego Seminarium Duchownego „Hosianum” w Olsztynie. Od 1957 roku był duszpasterzem akademickim w Wyższej Szkole Rolniczej w Kortowie oraz duszpasterzem w Orzechowie i w Pluskach. W latach 1962-1966 był zatrudniony jako adiunkt w Katedrze Teologii Pastoralnej KUL. 3 grudnia 1965 roku papież Paweł VI mianował ks. I. Tokarczuka biskupem przemyskim. Święceń biskupich udzielił mu 6 lutego 1966 roku w przemyskiej katedrze Prymas Polski kardynał Stefan Wyszyński. W Konferencji Episkopatu Polski bp Tokarczuk pełnił szereg funkcji, m.in. w latach 1967-1989 był członkiem Komisji Episkopatu Polski ds. Duszpasterstwa Ogólnego, przewodniczącym Komisji „Iustitia et Pax”; w latach 1967-1989 członkiem, a następnie do 1991 roku współprzewodniczącym Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu. Od lat 70. XX wieku utrzymywał kontakty ze środowiskami opozycyjnymi, wspierał m.in. niezależny ruch chłopski. W latach 80. ub. wieku zaangażowany był w pomoc dla „Solidarności”, zwłaszcza dla osób uwięzionych, represjonowanych i pozbawionych pracy. Na terenie diecezji przemyskiej wspierał niezależną kulturę, naukę i sztukę, Duszpasterstwa Ludzi Pracy i Duszpasterstwa Rolników. W 1987 roku reaktywował diecezjalne pismo „Rola Katolicka”; w 1988 roku powołał Diecezjalną Radę Kultury. W 1967 roku wysunięcie go przez prymasa Wyszyńskiego do Komisji Wspólnej Rządu i Episkopatu wywołało długoletni konflikt z władzami, co spowodowało zamrożenie prac Komisji do 1980 roku. Rejestrowano głoszone przez niego kazania, kontrolowano korespondencję, podsłuchiowano rozmowy telefoniczne (podsłuch zainstalowano w pomieszczeniach kurii i w pałacu biskupim). Bp Tokarczuk rozbudował sieć parafialną diecezji, inicjował i wspierał budowę kościołów, kaplic i domów katechetycznych bez zezwolenia władz (ponad 400 obiektów sakralnych).

W czerwcu 1991 roku, podczas wizyty Jana Pawła II w Polsce, otrzymał godność arcybiskupa „ad personam”, od marca 1992 roku mianowany został abp. metropolitą przemyskim, od 14 czerwca 1993 roku przebywał na emeryturze. Od 1995 roku był honorowym członkiem „Solidarności”, a od 1996 roku także Związku Sybiraków.

Abp I. Tokarczuk 3 maja 2006 roku został odznaczony przez prezydenta RP Lecha Kaczyńskiego Orderem Orła Białego. Od maja 2007 do lutego 2009 roku był członkiem kapituły tego orderu. Tytuł *doctora honoris causa* nadały mu w 1991 roku Akademia Teologii Katolickiej w Warszawie oraz w 2009 roku Uniwersytet Rzeszowski. Abp I. Tokarczuk był honorowym obywatelem m.in. Przemyśla, Rzeszowa, Stalowej Woli, Jarosławia, Jasła, Łańcuta, Tarnobrzega. W 2003 roku odznaczony został medalem „Polonia Mater Nostra Est”. W 2012 roku został laureatem nagrody „Świadek Historii”. W 2006 roku w Sandomierzu otwarto Centrum Badań nad Myślą i Dziełem abp. Tokarczuka. W latach swej posługi biskupiej uważany był przez władze PRL za jednego z głównych wrogów ustroju. Zasłynął przede wszystkim z odważnych wystąpień, z przeciwstawiania się zakłamanemu i stanowczemu piętnowaniu systemu oraz programu ateizacji społeczeństwa. Zmarł 29 grudnia 2012 roku w Przemyśle.

Życie i działalność naukowo-duszpasterska abp. I. Tokarczuka stanowi osnowę wielu prac popularnych i naukowych. Za dr. M. Krzysztofińskim można je podzielić na te, które prezentują jego poglądy, mają charakter wspomnieniowy, źródłowy i biograficzny. Ich wykaz autor wywiadu zamieścił we wstępie (przypisy 4-7). Książkę otwiera przedmowa abp. Tokarczuka, który zaznacza, że publikacja jest przede wszystkim świadectwem jego życia oraz pracy kapłańskiej i biskupiej, co stanowi najkrótszy jej opis i streszczenie.

Zgodnie z założeniami hermeneutyki wywiadu narracyjnego, którego cechy posiada omawiana publikacja, jej autor w sposób planowy i systematyczny chciał uzyskać od swego rozmówcy informacje na temat historii jego życia. W toku prowadzonych rozmów dodatkowo pojawiają się pewne oceny i interpretacje tego, co się wydarzyło w życiu opowiadającego. Tym samym stanowią niezwykle cenne uzupełnienia do stawianych pytań. Geniusz tego zabiegu, wynikający z koncepcji wywiadu narracyjnego, polega na pozostawieniu respondentowi pełnej swobody wyrażania swych myśli, ufając, że opowiadający najlepiej jest zorientowany w poruszanych zagadnieniach. Zasada ta konsekwentnie została zrealizowana w całej publikacji.

Autoryzowane rozmowy z abp. I. Tokarczukiem, które dr M. Krzysztofiński przeprowadził w lutym i marcu 2011 roku, zostały uporządkowane tematycznie. Wśród poruszonych kwestii są zagadnienia niezwykle istotne dla dwudziestowiecznych dziejów Polski. Rozpoczynają się od pytań dotyczących rodziny, dzieciństwa i edukacji, następnie odnoszą się do czasu okupacji i pierwszych lat kapłaństwa, początków posługi biskupiej, genezy nielegalnego budownictwa sakralnego na terenie diecezji przemyskiej, trudów duszpasterzowania, ludzi z otoczenia Arcybiskupa i spraw z nimi związanych. Dalej czytelnik może poznać działalność bohatera poza diecezją, okoliczności i przebieg spotkań z bł. Janem Pawłem II. W końcowej części abp Tokarczuk podzielił się ze swoim rozmówcą świadectwem na temat męczeństwa bł. ks. Jerzego Popiełuszki, a także informacjami o wspieraniu działaczy opozycji demokratycznej. Całość wieńczy wykaz skrótów, indeks osób i ilustracje stanowiące panoramę życia i działalności abp. Tokarczuka.

Na łamach książki abp Tokarczuk odsłania kulisy swej działalności duszpasterskiej, opowiada o próbach ingerencji komunistów w pasterską działalność, mówi też o bardzo realnych groźbach kierowanych pod jego adresem.

Rozmowy dr. Krzysztofińskiego z abp. I. Tokarczukiem stanowią zapis zmagania „niezłomnego pasterza” z systemem komunistycznym w Polsce w imię odrodzenia suwerennego Państwa i zapewnienia Kościołowi wpływu na moralną formację Polaków.

Na 78 pytań postawionych Arcybiskupowi uzyskał autor mniej lub bardziej wyczerpujące odpowiedzi. Zarejestrowana na kartach omawianej publikacji rozmowa prowadzona była w sposób planowy i konsekwentny, dzięki czemu autor w pełni zrealizował postawiony sobie cel. Z pewnością pomogła mu w tym znajomość dziejów Kościoła i Państwa w tamtym czasie, jak również życie jego rozmówcy.

Jak zaznacza sam dr M. Krzysztofiński, niektóre kwestie szczegółowe były uzupełniane podczas kolejnych spotkań z abp. Tokarczukiem. Ostatnie miało miejsce 12 grudnia 2012 roku. Bogactwo prezentowanych treści pozwala się domyślać, iż pomiędzy rozmówcami wywiązała się bardzo serdeczna atmosfera sprzyjająca wzajemnemu zaufaniu. Dał temu świadectwo sam autor wywiadu już po śmierci Arcybiskupa, kiedy powiedział, że zmarły abp Tokarczuk był dla niego wielkim autorytetem. Miał umiejętność słuchania drugiego człowieka. W sposób bardzo jasny i precyzyjny konstruował swoje myśli, wyznaczał kierunek. Był niezłomny, wskazywał drogę, zachęcał do działania, ożywiał odwagę wśród ludzi. Zdaniem dr. Krzysztofińskiego wraz z odejściem abp. I. Tokarczuka straciliśmy męża stanu, którego tak nam było potrzeba w okresie komunizmu.

Na szczególną uwagę w prezentowanej publikacji zasługuje aparat naukowy opracowany przez dr. M. Krzysztofińskiego. W 173 obszernych przypisach wyjaśnia on wiele faktów z życia swego rozmówcy, mniej znanych opinii publicznej, szeroko prezentuje wspomniane osoby, wydarzenia, tym samym podając bardzo cenne wskazówki bibliograficzne, które z korzyścią dla czytelników warto by było, ufam w kolejnych wydaniach książki, zebrać w osobną bibliografię.

Rozmowy z abp. I. Tokarczukiem w polskiej historiografii odgrywają podwójną rolę. Z jednej strony są udokumentowanym świadectwem jego życia, natomiast z drugiej stanowią źródło historyczne, które z pewnością stanie się inspiracją dla kolejnych prac o życiu i dziele „niezłomnego pasterza”. Tym samym nie można pominąć tej książki prowadząc badania nad dziejami Kościoła w Polsce doby komunizmu.

Z całą pewnością bez odpowiedzi abp. Tokarczuka pozostanie już na zawsze wiele pytań, które nurtują osoby go znające, współpracujące z nim, czy zainteresowane czasem, w którym żył, gdyż człowiek tak wielkiego formatu, jak abp Tokarczuk, zawsze odchodzi przedwcześnie. Tym bardziej należy się wielka wdzięczność dr. M. Krzysztofińskiemu za podjęcie trudu przeprowadzenia wywiadu-rzeki z Arcybiskupem i tym samym ocalenie od zapomnienia, można stwierdzić, stogramu życia i myśli tego, który „nie zdradził Ewangelii”.

Ks. Marcin Nabozny